

ПОЛІТИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст. НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЮ ІСТОРІЇ

Г. Ф. Турченко

Запорізький національний університет

galina_turchenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5020-6152>

С. І. Тоцька

Запорізький національний університет

fox1023456789@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8229-1360>

Ключові слова: Українські національні партії, русифікація, імперський режим, Наддніпрянщина, шкільний курс історії, українське державотворення.

Проблема політизації українського національного руху кінця XIX – початку XX ст. є надзвичайно важливою для розуміння процесу становлення української державності. Саме в цей період на українських землях відбувся перехід від культурно-просвітницької діяльності до організованої політичної боротьби за національні та соціальні права.

Формування українських політичних партій, поява нових ідеологій та лідерів започаткували якісно новий етап національного відродження. Вивчення цієї теми актуальне не лише в історичному, а й у громадянсько-виховному аспекті. Знайомство учнів із політичними ідеями того часу сприяє усвідомленню тягlosti українського державотворчого процесу, розвитку національної самосвідомості, формуванню активної громадянської позиції. Отже, вивчення політизації українського національного руху є необхідною умовою для формування історичної пам'яті, патріотизму та глибокого усвідомлення витоків українського державотворення.

POLITICISATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL MOVEMENT IN THE DNEPR REGION OF UKRAINE IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES. ON UKRAINIAN LANDS: A HELPFUL RESOURCE FOR HISTORY TEACHERS

G. Turchenko

Zaporizhzhia National University

S. Totska

Zaporizhzhia National University

Keywords: Ukrainian national parties, Russification, imperial regime, Dnieper region, school history curriculum, Ukrainian statehood.

The issue of the politicisation of the Ukrainian national movement in the late 19th and early 20th centuries is extremely important for understanding the process of Ukrainian statehood formation. It was during this period that Ukrainian lands underwent a transition from cultural and educational activities to organised political struggle for national and social rights. The formation of Ukrainian political parties and the emergence of new ideologies and leaders marked the beginning of a qualitatively new stage of national revival.

The study of this topic is relevant not only in historical terms, but also in terms of civic education. Familiarising students with the political ideas of that time contributes to an understanding of the continuity of the Ukrainian state-building process, the development of national self-awareness, and the formation of an active civic position.

Studying the process of politicisation allows us to understand how the Ukrainian intelligentsia, workers and peasants began to shape political culture and their own vision of Ukraine's development, as well as what factors led to the creation of the first Ukrainian political parties. Research on this topic shows that the political ideas of the late 19th and early 20th centuries are still relevant today: they reflect the desire for freedom, justice, and equality. That is why understanding the politicisation of the Ukrainian national movement is not only historically valuable, but also an important element of contemporary education, shaping the understanding of the continuity of the Ukrainian state-building tradition.

In the current situation, when Ukraine continues to fight for its independence, territorial integrity and democratic development, looking back at the historical experience of the national movement is especially important. Analysing the political strategies and mistakes of the past helps to instil in the younger generation a sense of responsibility for the fate of the state and an understanding of the importance of unity and political maturity in society.

Therefore, studying the politicisation of the Ukrainian national movement is a necessary condition for the formation of historical memory, patriotism and a deep understanding of the origins of Ukrainian statehood, especially in the context of the active phase of the Russian-Ukrainian war.

Вивчення теми «Політизація українського національного руху Наддніпрянської України в кінці XIX – на початку XX ст.» має надзвичайно важливе значення для розуміння історичного шляху українського народу до державної незалежності. Вивчення процесу політизації дозволяє усвідомити, як українська інтелігенція, робітництво та селянство почали формувати політичну культуру, власне бачення шляхів розвитку України, а також які чинники спонукали до створення перших українських політичних партій. Дослідження теми дає можливість побачити, що політичні ідеї кінця XIX – початку XX ст. не втратили актуальності й сьогодні: вони відображають прагнення до свободи, справедливості та рівноправності. Саме тому осмислення політизації українського національного руху є не лише історично цінним, а й світоглядно важливим елементом сучасної освіти, що формує розуміння тягlosti української державотворчої традиції.

На сучасному етапі розвитку історичної науки посилюється інтерес до висвітлення політизації українського національного руху кінця XIX – початку XX ст. на Наддніпрянщині. У науковому колі дослідження представлено у доробках наступних авторів: Г. Турченко¹ та Ф. Турченко²,

А. Сіницького³, Я. Платміра та Ю. Присяжнюка⁴, Д. Ковальова⁵ та інших. Також маємо виділити низку методичних рекомендацій, присвячених у тому числі аналізу партійного життя Наддніпрянщини XIX – початку XX ст.: Ф. Турченка, А. Бойка, Т. Геращенко та ін.⁶, І. Мартинова⁷ та ін.

Вивчення й дослідження партійного життя на початку XX ст. на теренах Наддніпрянської

2006. 318 с.

³ Сіницький А. Національна ідея в творах науково-освітньої еліти Наддніпрянської України початку XX ст. Hileya: Scientific Bulletin / Gileya, 2020. С. 126–130. URL: https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A9%3A36038281/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A143324268&crl=c&link_origin=scholar.google.com (дата звернення: 15.09.2025).

⁴ Платмір Я., Присяжнюк, Ю. (2021) Українське селянство в уявленнях та інтерпретаціях інтелектуальних еліт Наддніпрянщини (кінець XIX – початок XX ст.): дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – історія та археологія. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. 2021. 261 с.

⁵ Ковальов Д. 2021 Порівняльний аналіз націєтворчих процесів у Фінляндії та Підросійській Україні (кінець XVIII – початок XX століть): дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – історія та археологія. Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. 2021. 229 с.

⁶ Методичні вказівки до вивчення спецкурсу «Українські національні партії (кін. XIX ст. – 1917 р.)» для студентів історичного факультету. Уп.: Ф. Г. Турченко, А. В. Бойко, Т. С. Геращенко та ін. Запоріжжя : ЗДУ. 1992. 140 с.

⁷ Мартинова І. Історія України кінця XVIII – початку XX століття : методичні рекомендації для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності А4.03 Середня освіти (Історія та громадян. освіта). Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2025. 224 с.

¹ Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф., Терно С. О. Українська освіта в системі суспільно-політичних поглядів та діяльності М. Міхновського. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2024. Т. 2. С. 7–15. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2024-2-01>

² Турченко Ф. Микола Міхновський: уроки для нащадків. *Український історичний журнал*. 2023. № 4 (571). С. 85–97.; Турченко Ф.Г. Микола Міхновський: життя і слово. К.: Генеза,

України надзвичайно важливе. Сьогодні, в умовах трансформації змісту історичної освіти та російсько-української війни маємо актуалізувати саме такі питання державотворення та політизації. Тому, спочатку розглянемо історичний контекст подій.

На початку ХХ ст. на території Наддніпрянщини український національний рух вступив у третю фазу свого розвитку – політичний етап, або етап масових національних рухів. У цей час суспільство дедалі більше усвідомлювало потребу в політичному самоврядуванні та державному суверенітеті, висувало вимоги створення власної держави й шукало шляхи для реалізації цієї мети. На цьому, політичному, етапі український національний рух вийшов за межі інтелігенції та поширився серед широких народних мас. Саме на початку ХХ ст. в Наддніпрянщині почали виникати українські політичні партії, які прагнули очолити національно-визвольний процес. У своїх програмних документах вони чітко визначали головну мету – здобуття автономії України в межах Російської федерації або ж проголошення її незалежності. Політизація українського руху стала частиною ширших процесів національної мобілізації, що активізувалися в українському суспільстві на початку ХХ ст.

Українські політичні партії з'явилися в конкретних історичних умовах – на початку ХХ століття. Цей період, що припав на пореформену добу, характеризувався швидким розвитком політичної активності, оскільки суспільство переживало гострі соціально-економічні, політичні та національні суперечності, які потребували вирішення. Це була епоха суворого політичного деспотизму, відсутності демократичних прав і свобод, наростання революційної кризи та розгортання класової й національно-визвольної боротьби, що зрештою привела до Першої російської революції 1905–1907 років.

Із початком 1890-х років у діяльності українських громад відбулися важливі зміни, які визначили подальший напрям їхньої роботи. Це був час пошуку нових форм і методів діяльності, здатних відповідати потребам українського суспільства. Від середини 1890-х рр. серед більшості громадянців посилювалося прагнення об'єднати окремі громади в єдину організацію та відійти від виключно культурно-просвітницької роботи. У цей період відбувається радикалізація «старих громад» і поява нових «молодих громад» та «Братства тарасівців».

Згідно з радянською історіографією, політичні партії, що діяли в українських губерніях на початку ХХ ст., поділялися на чотири основні типи відповідно до їхніх соціально-класових засад: 1. Справ-

ді пролетарська партія – більшовицька партія ленінців. Вона вважалася єдиною партією, що представляла інтереси робітничого класу. 2. Дрібнобуржуазні партії. До цієї групи зараховували меншовиків, есерів, анархістів, українських есерів (УПСР) і українських соціал-демократів (УСДРП) та ін. Це був найчисленніший прошарок політичних сил. 3. Буржуазні партії – партія кадетів і октябристів, а також дві українські: УДРП та УНП. 4. Поміщицько-монархічні партії – чорносотенці, які відстоювали інтереси дворянства й монархії⁸.

Починаючи з середини 1880-х років, у період перебудови, було запропоновано змінену схему класифікації. Вона передбачала поділ політичних сил, що діяли до Лютневої революції 1917 року, на три основні табори, між якими точилася боротьба за владу: революційно-демократичний, ліберально-буржуазний, урядовий (феодально-поміщицький). Партії другої та третьої груп діяли легально після Маніфесту 1905 р., який проголошував демократичні свободи⁹.

Типологія українських політичних партій початку ХХ століття відображає глибокі суспільні суперечності та прагнення різних верств населення до політичного й національного самовизначення.

За ставленням до питання національного самовизначення українські партії поділялися на дві основні групи: автономісти – РУП (після 1903 р.), «Спілка», УСДРП, УПСР, УДП, УРП, УДРП та самостійники – УНП¹⁰. Автономістичні партії виступали за автономію України в складі демократичної Росії. УНП проголошувала боротьбу за незалежність України у два етапи: перший етап – автономія у складі Російської демократичної федерації; другий етап – повна незалежність і соборність України.

За ідеологічними засадами українські національні партії можна умовно поділити на три напрями: 1) українські соціалістичні партії (РУП з 1903 р., УСДРП, УПСР, «Спілка»); 2) українські ліберальні партії та організації (УДП, УРП, УДРП, ТУП); 3) українська радикально-консервативна партія (УНП).

Слід виділити ряд особливостей українських політичних партій Наддніпрянщини початку ХХ ст.: 1) в українському політичному середовищі не було ні радикально лівих (більшовиків), ні крайньо правих (монархістів); 2) партії мали близькі погляди,

⁸ Курас І. Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. Київ : Наукова думка, 1978. 313 с.

⁹ Методичні вказівки до вивчення спецкурсу «Українські національні партії (кін. ХІХ ст. – 1917 р.)» для студентів історичного факультету. Уп.: Ф. Г. Турченко, А. В. Бойко, Т. С. Геращенко та ін. Запоріжжя : ЗДУ. 1992. 140 с.

¹⁰ Там само.

а відмінності стосувалися переважно майбутнього устрою, а не поточних питань; 3) відбувалися переходи з однієї партії в іншу. Існувало і подвійне членство; 4) лідерами партій були, переважно, інтелігенти, які тяжіли до соціалістичних поглядів. Навіть прихильники незалежності уявляли майбутню Україну соціалістичною; 5) більшість українських партій виступала за автономію України в складі демократичної федеративної Росії. Самостійники були в меншості; 6) існували невеликі організації перехідного типу, які або зливалися з партіями або відокремлювалися від них залежно від політичної ситуації.

Більшість українських партій Наддніпрянщини на початку ХХ ст. дотримувалися автономістичної позиції. Це пояснюється такими причинами: 1) традиція української політичної думки, зокрема популярність ідей М. Драгоманова, який переконував, що головне не створення нової незалежної держави, а політичний лад і захист демократичних прав і свобод громадян в межах існуючої держави; 2) популярність ідей федерації в українському національному русі (наприклад, Кирило-Мефодіївське товариство з їх ідеями створення слов'янської федерації; М. Драгоманов з ідеями європейської федерації). Україна в цих планах – лише частина федерації). 3) традиції російської політичної думки ще з часів декабристів, коли не визнавалося за Україною право на автономію. 4) популярність соціалістичних ідей в українському політикумі й переконання в тому, що головне не національне, а соціальне визволення. 5) наслідки довготривалого бездержавного статусу, русифікації та імперського минулого українських земель та ін.

Першою українською політичною партією Наддніпрянщини стала Революційна українська партія (РУП), створена у 1900 р. в Харкові. Її програмним документом була брошура М. Міхновського «Самостійна Україна». У ній уперше відкрито проголошувалася ідея повної державної незалежності України. Партія вимагала створення єдиної, неподільної, вільної української держави, об'єднаної всіма етнічними землями. РУП започаткувала організований український політичний рух і стала виразником ідеї національної самостійності. Згодом частина членів РУП створила Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП), яка виникла у 1905 р. Її програмні документи ґрунтувалися на принципах марксизму і соціал-демократії. УСДРП виступала за соціальне визволення робітників, демократичні свободи, рівноправність усіх націй і надання Україні автономії у федеративній демократичній Росії. Партія

поєднувала ідеї національного і соціального визволення, а її лідери, В. Винниченко, С. Петлюра, згодом стали провідниками Української революції 1917–1921 років. У 1904 р. від РУП відкололася група соціал-демократів, які створили Українську соціал-демократичну «Спілку». Її програмні документи спиралися на марксистську ідеологію та класову боротьбу. «Спілка» входила до складу Російської соціал-демократичної робітничої партії як її автономна частина. Вона намагалася поєднати український робітничий рух із загально-російським, проте згодом втратила організаційну самостійність.

У 1904 р. виникла Українська демократична партія (УДП), яка об'єднала помірковано-ліберальну інтелігенцію. До керівного органу УДП входили Є. Тимченко, Є. Чикаленко, І. Шраг. У своїй програмі партія виступала за автономію України, розвиток української мови, освіти і культури. УДП прагнула провести реформи мирним шляхом, стала першим виявом українського лібералізму¹¹. З УДП утворилася Українська радикальна партія (УРП). У своїй програмі вона вимагала проведення демократичних реформ, рівності громадян, соціальних змін і автономії України у федеративній Росії. Партія була виразником інтересів селянства і інтелігенції, поєднуючи національні та соціальні вимоги. У 1905 р. УДП і УРП об'єдналися в Українську демократично-радикальну партію (УДРП). Керівним органом УДРП була Рада партії у складі з Б. Грінченка, С. Єфремова, С. Матушевського, М. Левицького, Є. Чикаленка. Її програма передбачала надання Україні автономії з власним сеймом (парламентом), демократичні свободи, розвиток освіти, культури та захист прав робітників і селян. УДРП стала найвпливовішою українською ліберальною партією, активно підтримувала культурно-просвітницьку діяльність і видання української преси¹².

Українська народна партія (УНП) заснована 1902 р. у м. Харкові М. Міхновським. Це була перша самостійницька партія в Наддніпрянській Україні. До провідних членів партії належали також М. Шемет, С. Шемет, О. Макаренко, С. Макаренко.

¹¹ Кривоший Г. Ф. (Турченко Г. Ф.) Українська демократична партія (УДП). *Історія України: А-Я: енцикл. довід.* / упорядкував та наук. ред.: І. Підкова, Р. Шуст, І. Гирич; НАН України, Ін-т історії України. Вид. 3-тє доопр. і доповн. К.: Генеза, 2008. С. 1271.

¹² Кривоший Г. Ф. (Турченко Г. Ф.) Українська демократично-радикальна партія (УДРП) *Історія України: А-Я: енцикл. довід.* / упорядкував та наук. ред.: І. Підкова, Р. Шуст, І. Гирич; НАН України, Ін-т історії України. Вид. 3-тє доопр. і доповн. К.: Генеза, 2008. С. 1271–1272.

Метою своєї діяльності представники УНП вважали здобуття незалежності української держави. Програмні засади УНП викладені в брошурі М. Міхновського «Самостійна Україна» (1900 р.). Основними засобами досягнення незалежності партія вважала страйки та збройне повстання. Партія проголосила лозунг «Україна для українців». УНП виступала проти обмеження використання української мови в різних сферах життя. Ставлення до Росії було цілком обґрунтованим. Зокрема, говорилося про те, що українців не має цікавити політичний устрій Росії; потрібно зосереджуватися на боротьбі за власну незалежність та державність¹³.

Партія у своїй діяльності пройшла ряд трансформаційних процесів, зокрема, після революції 1905–1907 рр. почала спиратися на соціалістичні ідеї, що знайшло відбиток в новій програмі УНП. Боротьбу за національне визволення УНП вважала як боротьбу проти панування в Україні чужих держав, так і проти капіталізму. Представники партії вимагали встановлення 8-годинного робочого дня, заборони дитячої праці та поліпшення умов праці.

М. Міхновський був активним організатором та ідейним лідером УНП. Заснував у Харкові «україно-фільську їдальню», брав участь у відкритті пам'ятника І. Котляревському (Полтава, 1903 р.), виступав проти заборони української мови. У 1903 р. було створено таємну воєнізовану організацію УНП «Оборона України». Метою її діяльності була підготовка до національного повстання. Організація провела низку акцій проти «символів імперського панування».

Ідеологічним документом УНП був також маніфест «Десять заповідей УНП» (1903 р.). «Десять заповідей УНП» є одним із найрадикальніших документів українського самостійницького руху, створених М. Міхновським. Цей документ зазнав різкої критики з боку опонентів та політичних противників УНП. Зокрема, це стосується другої та третьої заповідей: «...Москалі, поляки, мадари, жида – це вороги нашого народу, доки вони панують над нами й визискують нас» і «Україна для українців». У сучасному світі наголошення на перевазі інтересів однієї нації над іншими вважається неприйнятним. Саме ці пункти катехізису М. Міхновського істотно вплинули на подальше сприйняття його діяльності, оскільки всі інші

його праці оцінювалися крізь призму авторства цих заповідей. Проте, перш ніж робити остаточні висновки, варто врахувати історичні умови, у яких вони були сформульовані. Ф. Турченко характеризує систему поглядів М. Міхновського як «оборонний, захисний націоналізм», спрямований на самозбереження українців. Це антитеза, протидія великодержавному шовінізму панівної нації, який був спрямований на русифікацію українців¹⁴. У 1917 р. члени партії заснували Українську партію соціалістів-самостійників.

Після поразки революції 1905–1907 рр., коли більшість партій були заборонені, українські діячі у 1908 р. створили нову легальну організацію, Товариство українських поступовців (ТУП). У своїх деклараціях і програмах ТУП виступало за автономію України у складі демократичної федеративної Росії, розвиток української мови, освіти та культури, парламентське управління і конституційні свободи. Товариство об'єднало представників різних політичних напрямів від лібералів до соціал-демократів, і стало центром українського національного руху до 1917 р. Саме з його середовища вийшли діячі, які очолили Українську Центральну Раду.

Отже, програмні документи українських політичних партій початку ХХ століття відображали різні ідеологічні напрями. Проте, всі вони об'єднані спільною метою, домогтися національного і культурного відродження України, здобуття її автономії чи державної незалежності.

Викладання теми «Політизація українського національного руху Наддніпрянської України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.» потребує поєднання історичних знань, аналітичного мислення та виховного потенціалу навчального процесу.

Основною метою викладання є формування в учнів цілісного уявлення про процес перетворення культурно-просвітницького руху на політичний, про появу перших українських партій та активізацію боротьби за національні й соціальні права.

Методика викладання цієї теми повинна ґрунтуватися на принципах історизму, науковості та міжпредметних зв'язків. Важливо показати взаємозалежність політичних подій в Україні з європейськими демократичними процесами кінця ХІХ – початку ХХ ст., а також вплив соціально-економічних і культурних змін на формування політичної свідомості українців.

¹³ Кривошій Г. Ф. (Турченко Г. Ф.) Українська народна партія (УНП) *Історія України: А-Я: енцикл. довід.* / упорядкув. та наук. ред.: І. Підкова, Р. Шуст, І. Гирич; НАН України, Ін-т історії України. Вид. 3-тє доопр. і доповн. К.: Генеза, 2008. С. 1279–1280.

¹⁴ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: життя і слово. К.: Генеза, 2006. 318 с.

Доцільно застосовувати проблемно-пошуковий підхід, ставлячи перед учнями запитання, що спонукають до самостійного аналізу: 1) Чому саме в період кінця XIX – початку XX ст. культурницький рух переріс у політичний? 2) Які чинники сприяли утворенню українських політичних партій? 3) Яку роль відігравала інтелігенція в процесі політизації українського національного руху?

На етапі вивчення нового матеріалу ефективними є аналітичні завдання, що формують уміння працювати з історичними джерелами. Наприклад, порівняйте, визначте спільне та відмінне в програмних положення Революційної української партії (РУП) та Української демократичної партії (УДП). Або заповніть таблицю «Основні українські політичні партії Наддніпрянщини» із зазначенням року заснування, провідних діячів, ідеологічних засад та соціальної бази.

Для розвитку критичного мислення варто використовувати проблемно-дискусійні завдання. Наприклад, обговоріть твердження: «Політизація українського руху стала закономірним етапом національного відродження». Чи погоджуєтесь ви з ним? Або уявіть себе учасниками засідання однієї з українських партій початку XX ст. Які б політичні пріоритети ви висунули?

Зокрема, важливим є розуміння та вміння вирізняти учнями типологію українських партій. Саме з цією метою вчитель може використати міжпредметні зв'язки та запропонувати учням виконання наступного завдання: прочитайте оповідання В. Винниченка «Уміркований та щирий» (Київ. 1987. № 12. С. 65–70)¹⁵ та надайте розгорнуті відповіді на запитання: 1) Визначте які політичні типи українського суспільства початку XX ст. зображені в оповіданні В. Винниченка. 2) Які аргументи в дискусії висувують представники цих політичних кіл. 3) Визначте з яким історичним періодом пов'язані події зображені в оповіданні В. Винниченка. 4). На чиєму боці, на Вашу думку, симпатії автора?

Для підвищення ефективності сприйняття матеріалу рекомендується використовувати роботу з історичними джерелами (програми партій, статті, листи діячів), картографічні матеріали, а також порівняльний аналіз програм українських політичних сил (Революційної української партії, Української демократичної партії, Української радикальної партії, Української народної партії тощо).

Значний виховний потенціал має застосування інтерактивних методів навчання: дискусій, рольових ігор, моделювання політичних дебатів між представниками різних партій. Це допомагає не лише глибше зрозуміти історичні процеси, а й розвиває навички критичного мислення, аргументації та командної роботи.

На етапі узагальнення можна застосувати творчі завдання, що стимулюють самостійне осмислення теми: 1) Створіть інфографіку «Шлях українського руху від культурництва до політики». 2) Створіть міні-проект або історичне есе з узагальненням знань про значення політизації українського національного руху для подальшого державотворчого процесу в Україні.

Методика викладання цієї теми має бути спрямована не лише на засвоєння фактів, а й на формування в учнів активної громадянської позиції, розуміння історичної закономірності боротьби українського народу за політичні права та державну незалежність.

Використання різнотипних завдань забезпечує всебічне засвоєння матеріалу, активізує пізнавальну діяльність учнів і сприяє вихованню національної самосвідомості. Така методика робить процес вивчення теми не лише інформативним, але й виховним, наближаючи історичне минуле до сучасного розуміння державотворчих процесів.

Отже, політизація українського національного руху в Наддніпрянській Україні наприкінці XIX – на початку XX століття стала закономірним етапом розвитку національної свідомості українців і важливою передумовою майбутніх державотворчих процесів. Виникнення перших українських партій, активізація діяльності інтелігенції, поширення національних ідей серед широких верств населення стали основою для формування політичної культури українців.

Для вчителя історії вивчення цієї теми є важливим інструментом формування в учнів розуміння тяглості національно-визвольної традиції, розвитку політичної думки та боротьби за українську державність. Подаючи матеріал, педагог має наголошувати на зв'язку подій того часу із сучасністю, виховуючи повагу до історичної спадщини та відповідальність за долю України. Осмислення процесу політизації українського руху допомагає не лише глибше пізнати минуле, а й формує у молоді громадянські цінності, патріотизм і почуття національної гідності – риси, необхідні для розбудови демократичної, незалежної української держави.

¹⁵ Винниченко В. Уміркований та щирий. URL: <https://lib.in.ua/97274-opovidannia-umirkovanyj-ta-shhyryj-vyd-1915/> (дата звернення: 15.09.2025).

References

- Vynnychenko V. Umirkovanyi ta shchyryi. URL: <https://lib.in.ua/97274-opovidannia-umirkovanyj-ta-shchyryj-vyd-1915/> (data zvernennia:15.09.2025).
- Kovalov D. Porivnialnyi analiz natsiietvorchych protsesiv u Finliandii ta Pidrosiiskii Ukraini (kinets XVIII – pochatok KhKh stolit): dys. na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofii zi spetsialnosti 032 – istoriia ta arkeolohiia. Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Dniprovska politehnika», Dniprovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara. 2021. 229 s.
- Kryvoshei G. F. (Turchenko G. F.) Ukrainska demokratychna partiia (UDP). Istoriia Ukrainy : A-Ya : entsyklopedychnyi dovidnyk. Uporiadnyky ta naukovy redaktory : I. Pidkova, R. Shust, I. Hyrych; NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. Vydannia 3, doopratsovane i dopovnene. Kyiv : Heneza, 2008. S. 1271.
- Kryvoshei G. F. (Turchenko G. F.) Ukrainska demokratychno-radykalna partiia (UDRP). Istoriia Ukrainy : A-Ya : entsyklopedychnyi dovidnyk. Uporiadnyky ta naukovy redaktory : I. Pidkova, R. Shust, I. Hyrych; NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. Vydannia 3, doopratsovane i dopovnene. Kyiv : Heneza, 2008. S. 1271–1272.
- Kryvoshei G. F. (Turchenko G. F.) Ukrainska narodna partiia (UNP). Istoriia Ukrainy : A-Ya : entsyklopedychnyi dovidnyk. Uporiadnyky ta naukovy redaktory : I. Pidkova, R. Shust, I. Hyrych; NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. Vydannia 3, doopratsovane i dopovnene. Kyiv : Heneza, 2008. S. 1279–1280.
- Kuras Y. Torzhestvo proletarskoho ynternatsyonalizma y krakh melkoburzhuaiznykh Partyi na Ukraine. Kyiv : Naukova dumka, 1978. 313 s.
- Martynova I. Istoriia Ukrainy kintsia KhVIII – pochatku KhKh stolittia : metodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti A4.03 Serednia osvity (Istoriia ta hromadian. osvita). Kharkiv : KhNPU im. H. S. Skovorody, 2025. 224 s.
- Metodychni vkazivky do vyvchennia spetskursu «Ukrainski natsionalni partii (kin. KhIKh st. – 1917 r.)» dlia studentiv istorychnoho fakultetu. Up.: F. H. Turchenko, A. V. Boiko, T. S. Herashchenko ta in. Zaporizhzhia : ZDU. 1992. 140 s.
- Platmir Ya., Prysiazhniuk, Yu. (2021) Ukrainske selianstvo v uiavlenniakh ta interpretatsiiakh intelektualnykh elit Naddniprianshchyny (kinets KhIKh – pochatok KhKh st.) : dys. na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofii zi spetsialnosti 032 – istoriia ta arkeolohiia. Cherkaskiy natsionalnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho. 2021. 261 s.
- Sinitskyi A. Natsionalna ideia v tvorakh nauково-osvitianskoi elity Naddniprianskoi Ukrainy pochatku KhKh st. Hileya: Scientific Bulletin / Gileya, 2020. S. 126–130. URL:https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Aagcd%3A9%3A36038281/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Aagcd%3A143324268&crl=c&link_origin=scholar.google.com (data zvernennia:15.09.2025).
- Turchenko F., Turchenko G., Terno S. Ukrainska osvita v systemi suspil-politychnykh pohliadiv ta diialnosti M. Mikhnovskoho. Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka. 2024. T. 2. C. 7–15. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2024-2-01> (data zvernennia:17.09.2025).
- Turchenko F. Mykola Mikhnovskyi: uroky dlia nashchadkiv. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2023. № 4 (571). S. 85–97.
- Turchenko F. Mykola Mikhnovskyi: zhyttia i slovo. Kyiv : Heneza, 2006. 318 s.